

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-4-68-55>

УДК 378.147

Бачієва Л.О.

Українська інженерно-педагогічна академія

СИСТЕМА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Досліджено проблему управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів закладів вищої освіти. Визначено, що саме психологічна служба навчального закладу забезпечує психологічну підтримку професійної діяльності викладачів. Основу структури психологічної служби складають практичні психологи та соціальні педагоги. Визначені принципи та напрямки діяльності служби, розроблена модель управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів. Яка побудована на основі функції управління. Вони представлені як сукупність взаємопов'язаних функцій: аналіз, планування, організація, контроль. Наведені функції складають повний управлінський цикл від постановки цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та завершеність окремих управлінських дій.

Ключові слова: психологічна підтримка, аналіз, планування, організація, контроль.

Bachieva Larisa

Ukrainian Engineering-Pedagogical Academy

SYSTEM OF PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES OF TEACHERS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTION

Summary. The relevance of the study is determined by the fact that the professional activity of a modern specialist requires a high level of special knowledge and skills and certain personal characteristics, such as: psychological stability, mobility, responsibility, readiness for overload and stressful situations, the ability to go out of them, and the like. Growing competition and a commercial component in the activities of the education system encourages educational institutions to look for effective ways to manage. The purpose of the study is to present a model of management of the system of psychological support for the professional activities of teachers in a higher education institution. During the implementation of the study, it was determined that it is the psychological service of the educational institution that provides psychological support for the professional activities of teachers. The system of psychological support of the professional activities of teachers arises as a response to the need to bring the results of the educational process closer to the requirements of modern. The basis of the structure of the psychological service consists of practical psychologists and social educators. The principles and activities of the service have been determined, a model has been developed for managing the system of psychological support for the professional activities of teachers. Built on a management function. They are presented as a set of interrelated functions: analysis (study of information); planning (setting goals, objectives, justification of methodological approaches and management principles); organization (ensures efficiency of processes); control (monitoring and diagnosing the state realization of psychological support by intermediate and final results). The above functions constitute a complete management cycle from setting goals to achieving them, reproduce the course, sequence and completeness of individual management actions. Implemented theoretical research methods. The theoretical value is to develop a model for managing the system of psychological support for the professional activities of teachers. Practical value: materials can be used in the process of work of educational institutions.

Keywords: psychological support; analysis, planning, organization, control.

Постановка проблеми. Зміни у цілях професійної освіти, що відбуваються у світі і в Україні, співвідносяться з глобальним завданням забезпечення входження людини у професійне співтовариство та її продуктивної адаптації до його вимог. Це викликає необхідність постановки питання про більш повний, особистісно і соціально інтегрований результат освіти. Професійна діяльність сучасного фахівця вимагає від нього високого рівня спеціальних знань й умінь та певних особистісних характеристик, таких як: психологічна стійкість, мобільність, відповідальність, готовність до перевантажень і стресових ситуацій, вміння з них виходити тощо. Зростання конкуренції і комерційної складової у діяльності системи освіти спонукає навчальні заклади шукати способи управління,

які дозволять забезпечити ефективну реалізацію розробленої системи.

Отже, виникають протиріччя: між потребою викладачів закладів освіти у формуванні та підтримці психологічної стійкості, витримки перевантажень і стресових ситуацій та недостатньою психологічною підтримкою їх професійної діяльності; між необхідністю удосконалення управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладах вищої освіти на основі сучасних підходів та недостатніми розробками щодо цього; між необхідністю якісної оцінки результатів управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладах вищої освіти та недостатньою розробкою її критеріїв.

Існуючий розрив між потребами сучасного ринку праці, які носять компетентнісний характер, і можливостями системи вищої освіти, яка за інерцією все ще перебуває під впливом уніфікованої системи підготовки фахівців з притаманними їй рисами (дисциплінарна модель зі спрямованістю на трансляцію знань), актуалізує необхідність удосконалення процесу підготовки фахівців у ЗВО, у тому числі за рахунок створення та функціонування системи психологічної підтримки освітнього процесу; наведене вище робить актуальним впровадження та використання в освітньому процесі нових досягнень у галузі практичної психології, зокрема створення системи спеціалізованої психологічної підтримки професійної діяльності викладачів на основі положень теорії управління. Система психологічної підтримки (супроводу) професійної діяльності викладачів виникає як відповідь на потребу наблизити результати освітнього процесу до вимог сучасної практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання психолого-педагогічної підтримки освітнього процесу розкривають у своїх дослідженнях І. Баєва, І. Зимня, Л. Карамушка, Н. Кузьміна, А. Реан, В. Сітніков, В. Яқунін та інші. На важливості та необхідності психологічного супроводу навчально-виховного процесу наголошують О. Асмолов, М. Бітянова, О. Бондаренко, І. Дубровіна, Р. Павелків та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Реалізація психологічної підтримки особистості у освітньому процесі, сприяння її розвитку, становленню і самореалізації є однією з основних тенденцій сучасної педагогічної психології (О. Асмолов, І. Баєва, О. Бондаренко, О. Газман, С. Максименко, В. Петровський, Є. Шиянов та ін.); а в роботах останніх років поняття психологічної підтримки стало предметом багатьох наукових досліджень; проте, проблема управління системою психологічного супроводу суб'єктів освітнього процесу у закладах вищої освіти до цього часу не стала предметом всебічного системного наукового осмислення.

Метою статті є представлення моделі управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладі вищої освіти (ЗВО).

Виклад основного матеріалу дослідження. Побудову удосконаленої моделі управління

системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів в закладі освіти почнемо зі звернення до наказу Міністерства освіти і науки України щодо психологічної служби у системі освіти України [5]. У ньому зазначається, що саме психологічна служба закладу освіти «...забезпечує своєчасне і систематичне вивчення психофізичного розвитку здобувачів освіти, мотивів їх поведінки і діяльності з урахуванням вікових, інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяє створенню умов для виконання освітніх і виховних завдань закладів освіти» [5, с. 2]. Отже, саме психологічна служба навчального закладу забезпечує психологічну підтримку професійної діяльності викладачів та освітнього процесу взагалі.

На наступному етапі визначимо працівників психологічної служби. На нашу думку, психологічну службу закладу освіти мають складати такі категорії працівників: практичні психологи (забезпечують психологічне забезпечення освітнього процесу); соціальні педагоги (забезпечують соціально-педагогічний патронаж у закладі освіти).

У разі наявності у закладі освіти кафедри «Практичної психології» у склад психологічної служби навчального закладу можуть входити викладачі, магістранти та студенти спеціальності «Практична психологія». Викладачі та студенти спеціальності «Управління соціальними закладами» також можуть бути запрошені до складу психологічної служби закладу освіти. Структура психологічної служби наведена на рис. 1.

Визначена структура розроблена на основі вимог, в яких зазначено, що «...структура та штатний розпис психологічної служби закладів професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти визначаються закладом освіти» [5, с. 7]. Зазначимо, що психологічна служба ЗВО підпорядковується керівнику (ректору).

Слід зазначити, що практичний психолог та соціальний педагог здійснюють діяльність як у закладі освіти (психологічна просвіта, діагностична, консультативна, освітня діяльність, обробка результатів досліджень тощо), так і за його межами (підготовка до проведення заходів, оформлення робочої документації, планування, звітність, робота у навчально-методичних та наукових центрах, громадських організаціях тощо).

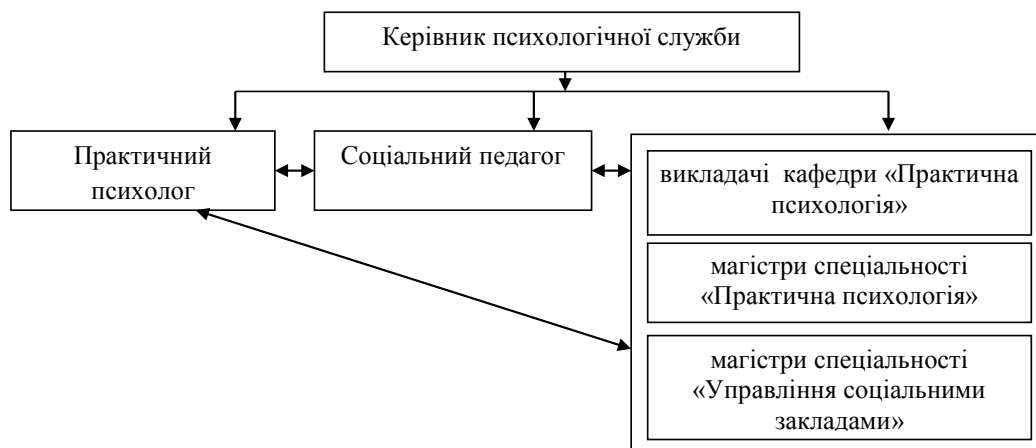

Рис. 1. Структура психологічної служби закладу освіти

Основними принципами діяльності психологічної служби є: науковість, цілісність і наступність, професійна компетентність та відповідальність; індивідуальний підхід; доступність соціально-педагогічних та психологічних послуг (допомоги); міждисциплінарність, комплексність і системність у здійсненні професійної діяльності; добровільність; людиноцентризм та партнерство; конфіденційність; дотримання норм професійної етики [5, с. 7].

Визначені принципи діяльності психологічної служби реалізуються у напрямках її діяльності. Напрями діяльності працівників психологічної служби: діагностика; профілактика; корекція; навчальна діяльність; консультування; зв'язки з громадськістю, просвіта [5, с. 7].

На наступному етапі розробимо модель управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладі освіти. З теорії управління соціальними системами (у тому числі педагогічними) випливає, що для забезпечення ефективності будь-якого управління необхідно розуміти його призначення, структуру та склад. Ці компоненти вже визначені та наведені нами вище. З точки зору педагогіки модель є ідеальним або робочим зразком для ідеального порівняння, співставлення, визначення правильності обраних форм, засобів та методів управління. Крім того, педагогічна модель виконує функції наочності змісту, організації та розвитку процесу. Вона носить нормативний характер, грає роль деякого стандарту, на який буде

орієнтований процес, що вивчається. Важливим положенням нашого дослідження є те, що у моделі відтворюються найбільш важливі компоненти, якості, зв'язки досліджуваного процесу, що дозволяє адекватно оцінити його, прогнозувати тенденції розвитку, а також ефективно управляти цим розвитком.

У моделюванні ми дотримувалися наступних вимог – модель управління повинна: відповідати меті та предмету управління; відтворювати як динаміку педагогічного процесу, так і управління цим процесом; відтворювати взаємодію учасників управління; бути адаптивною, враховувати запропоновані педагогічні умови керування процесом та зовнішні фактори. З опорою на наведені положення нами розроблена модель управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів (табл. 1).

Наведемо характеристику структурних складових розробленої нами моделі. Вони представлені нами як сукупність взаємопов'язаних функцій: аналіз, планування, організація (координація), контроль. Наведені функції складають повний управлінський цикл від постановки цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та завершеність окремих управлінських дій. Реалізація їх розкриває зміст самої системи.

Аналітична функція передбачає аналіз отриманих у ході збирання інформації. Зміст функції аналізу наведений у табл. 1.

Наступною в управлінському циклі є функція планування. Функція планування передбачає

Таблиця 1

Модель управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у закладі вищої освіти

Мета управління системою: психологічна підтримка професійної діяльності викладачів у закладі освіти		
1.	Аналіз	<ul style="list-style-type: none"> – аналіз системи психологічного супроводу професійної діяльності викладачів у закладі освіти; – психологічна діагностика та аналіз психологічного стану викладачів (діагностування симптомів професійного вигорання та інше); – діагностування психологічної готовності до взаємодії в інклюзивному середовищі зі студентами з особливими освітніми потребами; – аналіз стану розвитку психологічної культури викладачів; діагностування та аналіз соціально-психологічного клімату в колективі викладачів закладу освіти
2.	Планування	<ul style="list-style-type: none"> – розроблення плану реалізації психологічної підтримки професійної діяльності викладачів; – визначення та планування форм, методів та засобів здійснення психологічної підтримки професійної діяльності викладачів у відповідності до розробленого календарного плану; – розроблення календарного плану, змісту, форм, методів та засобів здійснення роботи з викладачами щодо попередження та профілактики професійного вигорання; формування психологічної культури; розвитку психологічної компетентності; – розроблення календарного плану реалізації психологічної консультативної допомоги викладачам щодо здійснення професійної діяльності
3.	Організація та координація	<ul style="list-style-type: none"> – попередження та профілактика професійного вигорання педагогічних працівників; – формування психологічної готовності до взаємодії в інклюзивному середовищі зі студентами з особливими освітніми потребами; – розвиток психологічної культури (розуміння та знання себе й інших людей); – адекватна самооцінка та оцінка інших людей; – саморегулювання особистісних станів і властивостей, саморегуляція діяльності, регулювання стосунків з іншими людьми); – підвищення психологічної компетентності щодо здійснення роботи з сучасною молоддю (тактика врахування поєднання студентами навчання та роботи, участь у вирішенні особистих проблем, подолання асоціативної поведінки та інше); – сприяння педагогічному колективу в гармонізації соціально-психологічного клімату у закладі вищої освіти. – консультативна допомога викладачам щодо професійного розвитку тощо
4.	Контроль	<ul style="list-style-type: none"> – контроль результатів реалізації системи психологічної підтримки професійної діяльності викладачів за визначеними критеріями; – контроль дотримання календарних планів реалізації психологічного супроводу професійної діяльності викладачів

постановку основних цілей та задач, обґрунтування методологічних підходів та принципів управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів. Дана функція спрямована на розробку та реалізацію мети (управління психологічною підтримкою професійної діяльності викладачів) на основі реалізації системного, програмно-цільового, структурно-функціонального підходів. Зміст функції планування наведений у табл. 1.

Функція організації (координації) забезпечує ефективність здійснення процесу психологічної підтримки професійної діяльності викладачів. Зміст функції організації (координації) наведений у табл. 1.

Функція контролю передбачає проведення контролю та діагностування стану реалізації психологічної підтримки за проміжними та кінцевими результатами. Контроль дозволяє здійснювати постійне відслідковування за процесом планування, реалізації та результативності психологічної підтримки. При цьому, по-перше, ми передбачаємо плануємо застосовувати діагностичний інструментарій, який використовувався на початковому етапі діагностування. По-друге, на основі отриманих даних суб'єкти управління повинні своєчасно реагувати на виникнення змін та використовувати правильні рішення щодо продовження роботи у обраному напрямку чи необхідності коректування ходу, внесенні оперативних змін у функціонування. За допомогою такої функції управління отримує принципово важливу якість, без якої воно не існує – зворотній зв'язок, це робить управління чутливим до змін. Реагування на ці зміни здійснюється через планування, організацію та стимулювання. Тим самим управління стає замкнутим. Зміст функції контролю наведений у табл. 1.

Нами вже зазначалося, що отриманий результат впровадження моделі повинен оцінюватися шляхом порівняння з намченою метою. Якщо результат не співпадає з метою моделі, то необхідно коректувати процес чи модель шляхом зміни її змісту, методів, що використовуються. Вказаний результат було визначено на основі критеріально-оцінювального інструментарію ефективності процесу, що розглядається.

На основі аналізу джерел наукової інформації [1; 2; 3; 4; 6] встановлені критерії та показники ефективності психологічної підтримки професійної діяльності викладачів. Ними визначені: рівень психологічної компетентності, потреба в самоактуалізації і самореалізації, загальна інтернальність, комунікативна компетентність, здатність засвоювати і застосовувати отримані

нові знання з психології, соціальна зрілість, особистісна рефлексія.

Однією з умов завершального етапу моделювання є визначення функціонального значення компонентів моделі та взаємозв'язків з іншими елементами об'єкта, що вивчається. На цій стадії моделювання центральне місце займає визначення зв'язків. Це дуже важливий ланцюг моделі, адже при розумінні виявлених зв'язків дослідники знаходять відповідь на принципове питання, за допомогою яких зв'язків елементи інтегруються у систему з притаманними їй якостями цілого.

Розроблена нами модель управління системою психологічної підтримки професійної діяльності викладачів має систему у розміщенні елементів підпорядковуються закономірності. Усі елементи моделі розміщені у порядку домінування: згори донизу. Зв'язок прослідковується не тільки між функціями, але й всередині кожної з них, забезпечуючи просування від одного елемента до іншого з вказаного напрямку. Компоненти не є абсолютно незалежними, вони створюють цілісну систему, яка дає можливість досягнути цілей. Не дивлячись на визначення пріоритетів у функціях, загальна структура перетворення об'єктів передбачає лише одну послідовність виконання усіх етапів у вирішенні задач моделі, спрямованих на досягнення зазначеної мети.

Модель є відкритою та схильна до впливу зовнішніх та внутрішніх вимог. На зміст окремих її компонентів впливає розвиток науки про психологічну підтримку освітнього процесу. Взаємодія з зовнішнім середовищем здійснюється через інтеграцію змісту, форм, засобів, методів реалізації психологічної підтримки як у навчальному закладі так і позаним. Головною перевагою розробленої моделі є її відносна незалежність від конкретної реалізації у закладі вищої освіти. Ця незалежність забезпечується виконанням у моделі функцій управління. Реалізація моделі передбачає послідовне здійснення функцій управління: аналіз, планування, організація, контроль після чого здійснюється повернення до функції аналізу. Тобто реалізація моделі передбачає циклічність.

Висновки з даного дослідження і перспективи. Розроблена модель психологічної підтримки професійної діяльності викладачів побудована на основі функції управління. Вони представлені як сукупність взаємопов'язаних функцій: аналіз, планування, організація, контроль. Наведені функції складають повний управлінський цикл від постановки цілей до їх досягнення, відтворюють хід, послідовність та завершеність окремих управлінських дій.

Список літератури:

1. Карамушка Л.М. Психологічні проблеми запровадження змін в освітніх організаціях. *Вісник післядипломної освіти: збірник наукових праць*. 2007. Вип. 4. С. 172–178.
2. Кредисов А.М. История учений менеджмента. Киев, 2000. 336 с.
3. Лазаренко Л.А. Психологічна компетентність педагога як чинник професіоналізації. *Сучасні наукові технології*. 2008. № 1. С. 67.
4. Маслова Т. Шляхи підвищення психолого-педагогічної компетентності викладачів. *Новий колегіум: наук. інформ. журн.* 2004. № 5/6. С. 59–63.
5. Наказ № 509 Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України» від 22.05. 2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18> (дата звернення: 20.04.2019).
6. Чепель Т.Л. Психологическое просвещение как путь к развитию креативности педагога и их готовности к инновационной деятельности. *Педагогический профессионализм в современном образовании* : матер. Международ. науч.-практ. конф. (Новосибирск, 20-22 февраля 2006 г.). Новосибирск, 2006. С. 120–127.

References:

1. Karamushka L.M. (2007). *Psychologichni problemy zaprovadzhennya zmin v osvitnix organizatsiyax* [Psychological problems of introducing changes in educational organizations]. *Bulletin of the Graduate Education: a collection of scientific works*, vol. 4, pp. 172–178.
2. Kredisov A.M. (2000). *Istoriya ucheniy menedzhmenta* [History of Management Studies]. Kyiv : VIRA-R. (in Ukrainian)
3. Lazarenko L.A. (2008). *Psychologichna kompetentnist pedagoga yak chynnyk profesionalizatsiyi* [Psychological competence of the teacher as a factor of professionalization]. *Modern high technology technologies*, no. 1, pp. 67–73.
4. Maslova T. (2004). *Shlyaxy pidvyshhennya psichologo-pedagogichnoyi kompetentnosti vykladachiv* [Ways to increase the psychological and pedagogical competence of teachers]. *New Collegium: Scientific Information Magazine*, no. 5/6, pp. 59–63.
5. Nakaz № 509 vid 22.05. 2018 Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro psichologichnu sluzhbu u systemi osvity Ukrainy» [«On Approval of the Regulations on the Psychological Service in the System of Education of Ukraine»]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>
6. Chepel T. L. (2006). *Psikhologicheskoye prosveshcheniye kak put k razvitiyu kreativnosti pedagoga i ikh gotovnosti k innovatsionnoy deyatelnosti* [Psikhologicheskoye prosveshcheniye kak put k razvitiyu kreativnosti pedagoga i ikh gotovnosti k innovatsionnoy deyatelnosti]. Proceedings of the *Pedagogical professionalism in modern education (Russia, Novosibirsk, February 20–22, 2006)* (eds. Andrienko E.V.), Novosibirsk : NGPU, pp. 120–127.